

היפוך תמונת המחלה

הרפואה המערבית והרפואה האלטרנטיבית משלימות לכאורה זו את זו, אך למעשה שתיהן מייצגות גישה לפיה המחלה היא מטריד לא נעים, שאותו יש לסלק. התפיסה הרוחנית המודרנית רואה במחלה חלק בלתי נפרד מתמונת האדם המלאה, שלב הכרחי בדרך להיותו אדם חופשי, מוסרי ושלם יותר

נורית רוזנגרטן

לאוכלוסיית העולם תרופות במיליארדים מדי שנה, ומביאות רווחה להמונים. אך לצד המרוץ להעלמת תסמיני המחלה אבדה ההבנה בדבר משמעות החולי והמרפא באדם כתופעה אנושית.

מול התפיסה המדעית הטכנולוגית צמחה בעשורים האחרונים תפיסת העידן החדש, שבניגוד לשמה, מבססת את עקרונותיה על דרכים רוחניות עתיקות. התרפיות המוצעות בתפיסה זו נותנות בראש ובראשונה חוויה טיפולית חמה ויחס אישי, שלו זקוקים מטופלים רבים. התערורות הכוחות הרוחניים באדם והרצון לחזור ל"טבעי" יצרו כר נרחב לשיטות ריפוי עתיקות יומין. חלק ניכר משיטות העידן החדש קושרות את מקור המחלה לנפש. על פיהן, אירוע מסוים הינו הגורם למחלה, או שדפוס נפשי קלוקל הביא כאב באזור גופני מסוים. שיטות רבות ומגוונות מבטיחות לנו ריפוי מהיר ויעיל. חלקן דוגלות בחשיבה חיובית, והן מעבירות את המסר שנולדנו להיות מאושרים, וכי לכאב ומחלה אין מקום. המחלה מבטאת תקלה בהרמוניה הטבעית, ולכן יש להכחידה בדרכים חדשות. לא נדיר למצוא סדנאות עידן חדש המבטיחות שינוי במערכת ה"אמונות", אשר ישיבו לאדם את האושר הרצוי. כאן סילוק המחלה או הסימפטומים נעשה בדרך "טבעית", תוך התמקדות ב"איך לאהוב את עצמי" ואיך לחשוב חיובי (כדוגמת הסרט "הסוד"). רוב הכאבים הגופניים, על פי תפיסה זו, מקורם באירועים נפשיים שחוללו לי אחרים, ולמעשה אילולא אירעו, החיים היו טובים ושלמים. גם כאן נתפסת המחלה כתקלה שאותה כדאי להעלים.

למרות הניגודים הגדולים לכאורה בין שתי תפיסות העולם - המדעית-מסורתית ושל העידן החדש - ולצד היתרונות והחסרונות שהן טומנות בחובן, ניתן לראות כי המשותף להן ולעמדתן של החולה היא הרעיון שהמחלה היא דבר מיותר, ויש לסלקה מהר ככל האפשר. הצלחתו של טיפול תימדד ביכולת למגר את המחלה לצמיתות ובמהירות האפשרית.

מחלה שתוקפת אותנו נחווית כהתנסות בלתי נעימה, הפוגעת בחיינו התקינים והבריאים. אנו מוכנים לעשות הכול, ובלבד שנחזור למצב שקדם לפרוץ המחלה. אנו מייחלים למזור מהיר, לתרופה שתחסל את המחלה באחת, שתמנע את הישנותה, ואם אפשר גם ללא כאב וסבל נלווים.

נוכח הופעתה של מחלה קשה עולה וחוזרת אצל החולה השאלות, "למה דווקא אני?" "למה עכשיו?" מטופלים נוטים לחזור ולציין: "אני בריא לחלוטין; אף פעם לא ראיתי רופא..." ומשפטים דומים, שמבטאים את הלך הנפש הפנימי, הנחוה כדיסוננס בין המוכר והצפוי ובין מכת הגורל שניחתת עליהם. תמונה זו של המחלה כהפרעה לא קרואה מתעצמת עוד יותר נוכח כשלוננו למצוא סיבות "הגיוניות" לפרוץ המחלה.

כשחושבים מהי מחלה ומהו ריפוי, נתקלים בשתי גישות עיקריות לתפיסת המחלה בקרב חולים ומרפאים: התפיסה המדעית ולעומתה תפיסת "העידן החדש".

התפיסה הרפואית-מדעית משקיעה את כל משאביה בחקר המחלה מן ההיבט הפיזי. היא מתמקדת בפיתוח טכנולוגי לאבחון והכחדה של כל גורם מחולל מחלה, פנימי או חיצוני. דבר זה בא לידי ביטוי בחיסונים למניעת מחלות ובתרופות שתכליתן לסלק את התסמינים. שורש המילה "תרופה" מרמז על יכולת הריפוי הטמונה בה. אבל התרופות הקונבנציונליות אינן מרפאות את האדם החולה, כי אם מסייעות לו על פי רוב לחסל את החיידקים (אנטיביוטיקה) או לאזן את התסמינים למצב המדמה בריאות, כמו תרופה לאיזון לחץ דם גבוה, או מתן אינסולין, שנטילתו מאפשרת לחולי סוכרת להמשיך באורח חיים "כמו בריא". אנו עדים להישגים גדולים ונכבדים בתחום זה, וחבים להם תרומה נכבדה לקיומנו. תעשיות ענק מספקות

מחלה כהחלמה

לעומת שתי תפיסות אלה נציב את התפיסה הרוחנית המודרנית. תפיסה זו רואה את האדם ואת ההתפתחות האנושית עלי אדמות בספקטרום רחב, המכיל את המחלה כחלק חיוני מהיות האדם בן אנוש. המחלה הפיזית או הנפשית ממלאת תפקיד חשוב בהחלמת האדם כישות רוחנית. לא בכדי המילים מחלה והחלמה נכתבות באותן אותיות ממש. המחלה הפיזית או הנפשית מהווה התגלות ארצית של תמונה רוחנית שלמה יותר, שמקורותיה נובעים מתוך ישותו העילאית של האדם. להתמודדות עם המחלה תפקיד חשוב בתהליכים שהאדם עובר, התומכים בהתפתחותו לקראת היותו אדם חופשי, מוסרי ושלם יותר. סילוק המחלה, מבלי לאפשר לה לקיים את התהליך שהיא נועדה לחולל, מונע את פוטנציאל ההתפתחות הגלום במחלה עצמה, שלרוב נסתר מעינינו. התפיסה הארצית, אומר שטיינר, אינה יכולה להיות הסבר מספיק לקיום; העולם הנתפס על ידי החושים הוא רק אספקט אחד של המציאות. מעבר לו נמצא עולם

אחר של הוויה. בספר איוב, פרק ל"ג, מתאר אליהוא את הדרכים השונות שבהן ה' יוצר קשר עם האדם, ובין השאר הוא מתאר מצב של מחלה, המביאה את האדם לסכנת חיים: "וְתִקְרַב לְשַׁחַת נַפְשׁוֹ, וְחִיָּתוֹ לְמִמְתִּים; אִם יֵשׁ עָלָיו מְלֶאֶךְ מְלִיץ אֶחָד מִנֵּי אֱלֹהִים, לְהַגִּיד לְאָדָם יִשְׂרָאֵל; וַיִּחַנְּנוּ, וַיֹּאמֶר פְּדֵעֵהוּ מִרְדַּת שַׁחַת, מִצְּאֵתִי כִפָּר" (איוב ל"ג, 22-24). ואלו הם הדברים בתרגום חופשי לשפת ימינו: אם יימצא שליח אחד שיוכל "לתרגם" אפילו אלפית מהמסר שיש במחלה עבור האדם החולה ולהסביר לו את יושרו של ה'; להסביר לו מדוע ה' הביא עליו מחלה זו ומה המסר שעליו להפיק ממנה - הרי שהמחלה סיימה את תפקידה, וה' יחון את החולה ויציל אותו ממוות.

הנטייה לחלות שייכת למהותו השלמה של האדם, והיא חלק בלתי נפרד ממנו. כשאנו מתבוננים על מחלה, נוכל לראות שהיא נוצרת רק באדם שהתנאים להיווצרותה קיימים אצלו. בלועזית נעשה שימוש במונח "פרדיספוזיציה", כלומר - נטייה מוקדמת להיווצרות המחלה. תנאים אלה של נטייה מוקדמת נמצאים שם

הרפואה הרוחנית מבקשת מהמטפל היפוך מהיסוד של תמונת המחלה. אותה מחלה, שהחולה כה רוצה להיפטר ממנה ו"לחזור אל עצמו", אינה רוצה כלל שהחולה יחזור לעצמו, אלא שיגדל מעבר לעצמו. למחלה יש תפקיד

צילומים טל גליק

כפוטנציאל כבר ברגע ההתעברות. חלק מהם יוכלו להתממש אם יהיה צורך בכך. הנטייה לחלות מובנית באדם מיסודו, על יסוד המבנה שעמו הגיע לעולם. ניתן להבין מכך, שאירוע מסוים שבמבט ראשון חולל את המחלה, למעשה רק חשף את הפוטנציאל הטמון מראש לחלות, ואפשר לה להתממש. לאחר שהמחלה "התגשמה" באדם, אותה נטייה מוקדמת מאבדת את השפעתה. ניתן לומר במילים אחרות, שהמחלה גואלת את האדם מהנטייה המוקדמת שלו לחלות, כלומר, מהעיוות

המבני שהיה קיים בו מלכתחילה. בתהליך המחלה שב בהדרגה העיוות על כנו, וה"אני" שוכן בגוף בצורה שלמה יותר. הדוגמה האבטיפוסית לכך היא מחלות ילדים, שבהן הנטייה המוקדמת קיימת, ולאחר מימוש המחלה הנטייה נעלמת. ברוב

לצבור כוחות מושלמים ולפעול בעזרתם לתועלת לו ולאחרים. אז מופיע המרפא ("מרפא וחוסר מרפא בהקשר לקארמה", התגלויות הקארמה באדם ובעולם, 19/5/1910).

זו התבוננות המאירה את המחלה באור חדש, שבו המחלה איננה "מכת גורל", אלא נושאת שליחות גדולה, ועלינו לאפשר לה לממש את שליחותה עלי אדמות. מכאן אנו מבינים

שחיסול המחלות "מחסל" גם את הריפוי, כלומר את האפשרות להתפתח.

אתגריו של המטפל

תפיסה זו עלולה להעמיד את המטפל ואת החולה המבין כך את תמונת המחלה בסתירה פנימית קשה. האתגר של המטפל הוא להיות במקום שמחד מכבד את המחלה ומאידך מקל על החולה, מקצר את סבלו ומרפאו. נתיבים אלו נחווים בנפש האנושית כמנוגדים. אם המחלה צריכה להתקיים, מדוע לסלקה? ומהו ריפוי אמיתי בהקשר זה? יש להדגיש שהבנת שליחותה של המחלה באדם אסור שתמנע מהמטפל לעשות כל שביכולתו כדי לרפא את החולה שהגיע אליו. השאלה היא כיצד יעשה זאת באופן שיאפשר למחלה להשלים את תהליך ההתפתחות שאותה היא משרתת? המטפל והמחלה צריכים להיות בעלי עניין משותף. שניהם רוצים להבריא את האדם מתחלואיו הקדומים עמם הגיע, שברובם נסתרים מעינינו. זכות גדולה היא לאדם הבוחר בריפוי האחר כדרך חייו, אך לצדה מונחת אחריות גדולה.

המטפל בגישה הרוחנית הוא אדם שלוקח על עצמו את תהליך החניכה הרוחנית לכל ימי חייו. בספרי היסוד כיצד קונים דעת העולמות העליונים? ומדע הנסתר בקוויו העיקריים מתאר שטיינר בקפידה ובחשיבות עליונה את נתיב ההתפתחות הזו. הוא מציינ, כי תחילה על האדם להכיר את הידע הרוחני ואת החוקים הפועלים ברוח טרם יפתחו בפניו עולמות עליונים. בספרים אלו הוא מאיר את הסכנות הטמונות בסדר

המקרים אי אפשר לחלות שוב באותה מחלת ילדים. הנטייה המובנית לחלות למעשה נעלמת בזכות תהליך המחלה עצמו. מכאן אנו מבינים כי למחלה תפקיד חשוב, ועלינו לתת לה לרפא את אשר לשמו הגיעה. היטיב לתאר את משמעותה של המחלה המשורר ריינר מריה רילקה. באחד ממכתביו אל המשורר פרנץ קפוס כתב רילקה: "והרי אתה יודע שאתה שרוי במעברים, ומה שאתה מתאוה אליו יותר מכל הוא להשתנות. אם משהו מן המתרחש בך יש בו מן החולני, שקול נא בדעתך שהמחלה היא האמצעי שבעזרתו האורגניזם משתחרר מגוף זר. צריך אז רק לעזור לו להיות חולה, לחלות את כל מחלתו ולפרוץ מתוכה, כי זו התקדמותו. בתוכך, אדון קפוס היקר, קורה עכשיו כל כך הרבה. עליך להיות סבלן כמו חולה ומלא אמונה כמו מחלים, כי אולי אתה שניהם כאחד. יתרה מכך, אתה גם הרופא המופקד עליך לשם השגחה" (מכתבים אל משורר צעיר, תרגום: עדה ברודסקי, הוצאת כרמל).

שליחותה של המחלה

נשאלת השאלה, מה אם כן נגרע מהאדם שהמחלה מסולקת בעבורו באמצעים מלאכותיים-תרופתיים, בלא שזו השלימה את מלאכתה?

כאן עלינו להבחין בין היכולת לחיות ובין היכולת להתפתח. בהסתכלות על האדם כישות ארעית, שקיומה מוגבל בין לידה למוות, למחלה אכן אין כל משמעות. התבוננות ארצית רגילה תעדיף לסלק את המחלה, ואם ניתן, גם למנוע את הגעתה. ברגע שאנו מפתחים גישה חדשה לחיים, גישה הרואה באדם ישות

הנטייה לחלות שייכת למהות השלמה של האדם, והיא חלק בלתי נפרד ממנו. מחלה נוצרת רק באדם שהתנאים להיווצרותה קיימים אצלו. לאחר שהמחלה "התגשמה" באדם, אותה נטייה מוקדמת מאבדת את השפעתה. במילים אחרות, המחלה גואלת את האדם מהנטייה המוקדמת שלו לחלות

ההפוך - שבו מתפתחת יכולת רוחנית כלשהי ללא ידע מוצק ואיכויות ראויות להתפתחות זו.

סכנה נוספת אורבת למרפא המתיימר לחבור לכוחות שיצרו את המחלה ואת הריפוי, וזו היהירה ותחושת האומניפוטנטיות. על המטפל לפתח בתוכו ענווה אמיתית מתוך יראת כבוד לרוחו של האדם, שבחירה נתיב התפתחותי באמצעות התגברות על מחלה, ודרך הלך נפש של החזרת כבודה של המחלה, שיכולים להוות משקל נגד לפיתויים שהוזכרו כאן.

רפואה רוחנית מודרנית מאתגרת את המטפל ביצירת נתיבי ריפוי המבוססים על התמונה הרוחנית של האדם שהביאה להיווצרות מחלתו. הרפואה הרוחנית מבקשת מהמטפל היפוך מהיסוד של תמונת המחלה. אותה מחלה, שהחולה כה רוצה להיפטר ממנה ו"לחזור אל עצמו", אינה רוצה כלל שהחולה יחזור לעצמו, אלא שישגדל מעבר לעצמו. למחלה יש תפקיד, וראשית כל דבר ועניין הוא להבין כי היא מבורכת בתוך מהלך חייו ההתפתחותי של האדם. גם נתיב הריפוי חייב להיווצר מתוך המקום הפנימי שמכבד את תפקידה.

כולנו חווים סבל כשאנו נתקפים במחלה. בתודעתנו אנו מוכנים לעשות הכול כדי שיקחו אותה מאיתנו. אך אם נחשוב בהגיון פשוט, המחלה היא דבר שלא ניתן לבחור בו. היא בגדר "חסד" כשהיא מגיעה. ולראיה - גם אם נניח ונסכים שהיא מאוד רצויה, היש אדם שיוכל לבחור להיות חולה בזמן מסוים או במחלה ספציפית? אין אפשרות לעשות מאומה בכדי שדבר זה יתרחש. הדבר מעיד על כך שהמחלה, אין מקור יצירתה באדם הארצי; היא נוצרת במחשכים, במקום שאין לנו גישה אליו.

כאן עולה האתגר הפרדוקסלי למטפל. מצד אחד, היכולת לכבד את ההזדמנות שנוצרה במחלה ולדעת כי היא מבורכת לחולה בה, ומאידך לעשות כל שביכולתו להקל ולרפא. זהו אתגר לא פשוט כלל למטפל ברפואה הרוחנית.

השאיפה לריפוי אמיתי

הדרך הרוחנית המודרנית מבקשת מהמטפל לפתח את חשיבתו להבנת הדיסהרמוניה המונחת בבסיס המחלה. זוהי חשיבה שאינה מבוססת רק על אקלקטיות של ידע רוחני, כי אם על תהליך חי וערנות רוחנית לקראת מתן הסיוע לחולה. ריפוי רוחני חייב יהיה להיווצר מתוך שפעת האני הייחודי של המטפל על בסיס חוקים רוחניים. השימוש בדרכי ריפוי שנוצרו מתוך רוחניות מודרנית הן מבורכות, אך אינן מספיקות. אם אדם יעשה בהן שימוש אוטומטי, ללא הפן הייחודי והאינדיבידואלי שלו, הריפוי האמיתי לא יוכל להתממש.

על המטפל מוטל לנוע מלכתחילה בשני כיוונים מנוגדים. הכיוון האחד הוא העמדה הפנימית, החייבת תמיד לנבוע מכך שהמחלה קשורה קשר עמוק לקארמה,

הן כחלק מהחיים הארציים הקודמים והן כחלק מהחיים הבאים - כלומר כ"אדם בהתהוות". הכיוון השני הוא "הרצון לרפא", שצריך תמיד להיות נוכח בתהליך המחולל תרפיה, ואסור שייחלש בשום נסיבות שהן. "הרצון לרפא", בהיותו טהור ואמיתי, חובר מבחינה קוסמית אל "הרצון להירפא" של המטופל ומעוררו, ובכך מאפשר לכוחות המרפא העל-חושיים לזרום מאחד לשני. שטיינר אמר בהרצאות ב"קורס לרופאים צעירים" ב-1924: "גם כשמישהו חושב שהמטופל אינו בר-ריפוי, עליו להסיט דעה זו ולעשות כל שניתן בקשר לריפוי, כך שיוכל לומר בכנות שכל מה שניתן היה להיעשות, אכן נעשה".

בין הכיוונים המנוגדים הללו יש להיסמך על הכוח האמצעי של רגש האהבה והחמלה. אלו קשורים ליכולתו של האדם להשתחרר מעצמו ולהיכנס לעולמו של האחר. הם מאפשרים לנוע בין התפיסה החומרית לתפיסה העל-חושית. ניתן לומר שבעזרתם פורץ האדם מבעד לגבולות הקיום הרגיל של גופו הפיזי, והוא חולק את מה שמתרחש בטבעו הפנימי של האחר.

כששלושת כוחות אלה - המחשבה על האדם כהתהוות, הרצון לרפא ורגש האהבה והחמלה - פועלים יחדיו בכוח מוסרי גבוה מתוך אחריות לחופש של המטופל, מתאפשרת התערבות בגופו הרוחני של המטופל, עד כדי החלמה.

לסיכום נאמר, כי כחולים וכמטפלים עלינו לפתח בקרבנו את הלך הנפש של "היפוך תמונת המחלה". זהו הלך נפש שיודע כי המחלה הגיעה לטובתו של האדם ומסייעת לו בהתפתחותו. הניסיון לחבור לשליחותה האמיתית של המחלה ולהחזיר לה את כבודה הוא אבן הפינה של המטפל בדרך הרוחנית המודרנית. לצד התמונה המונחת כאן, נחזור ונציין כי על המטפל להיות ער לסכנת היהירה ותחושת ה"כל יכול" אליה הוא עלול ליפול בתהליך כה נשגב. דיבר על כך שטיינר בספרו כיצד קונים דעת העולמות העליונים? באומרו כי על כל צעד אחד בדרך ההתפתחות הרוחנית, יעשה האדם שלושה צעדים בדרך ההתפתחות האישית שלו. רק יראת כבוד עמוקה כלפי החולה וגורלו ונשיאתם מתוך ענווה יכולות להוות שער כניסה לכל מפגש מרפא באשר הוא.

נורית רוזנר, מוזיקאית, M.A. בהנחיית קבוצות בשילוב אמנויות, תרפיסטית, מנחה ומייסדת "כלים שלובים - בית ספר לאומנות הריפוי", www.shluvim.com, nurit@shluvim.com

יש להדגיש שהבנת שליחותה של המחלה באדם אסור שתמנע מהמטפל לעשות כל שביכולתו כדי לרפא את החולה שהגיע אליו. השאלה היא כיצד יעשה זאת באופן שיאפשר למחלה להשלים את תהליך ההתפתחות שאותה היא משרתת?

לב הילדות המאוחרת

בשנת הלימודים הרביעית מפגשיו של הילד עם היופי, עם מדעי הטבע ועם השפה עצמה משמשים מסד לעצמי הבוגר ההולך ומתפתח

גבע ששון

רק מציאות חיצונית אלא גם עצמי, שהוא מציאותי ממש כמו המציאות החיצונית. משמעות העולם נוצרת יחד עם האני המתהווה של הילד.

סדר ואי-סדר

התמונה המקראית יכולה לעזור לנו להבין את מהותה של כיתה ד'. שלושת האבות, הארכיטיפים מן המקרא - אברהם, יצחק ויעקב - מבטאים תמונה משפחתית מלוכדת, המקבילה לילדות המוקדמת אצל הילד (כיתות א', ב', ג'). את השינוי, את שבירת הסדר, מביא יוסף. יוסף יוצא מהמשפחה. הוא היחיד שאינו משחק לפי הכללים שהיו עד כה. הוא בונה את עצמו בעצמו, מלמטה, בעזרת עבודה קשה. הוא עדיין שומר בתוכו את החלומיות, אך המציאות הערה הנכפית עליו, דווקא היא זו שמוליכה אותו קדימה להצלחה בכל מעשיו. כאשר ניתק מן הזרם המשפחתי וירד למצרים, ידע יוסף שלא יוכל להצליח בזכות אהבת אביו, בזכות אמו המועדפת או הודות לקשר שלו לשושלת אברהם. יוסף מצליח לבדו. מבחינתו מתחיל במצרים סיפור חדש ומשפחה חדשה.

על אף היותו הבן המועדף של יעקב, הוא לא מקבל מקום עם אחיו ב-12 השבטים. את מקומו תופסים שני בניו, מנשה ואפרים. השם מנשה הוא מלשון נשִׁייה - שכחה. זה הצד שמושאר מאחור, העבר. אפרים הוא מלשון הפריה, פריון - משהו חדש נולד; העתיד. אם כך, גם בצאצאיו של יוסף אנו מוצאים ביטוי לאי-סדר מסוים. ישן וחדש מנסים לחיות ביחד, תוך כדי התקדמות לעבר העתיד: ממצרים, המסמלת את הישן, אל הארץ המובטחת בעתיד הרחוק. ואולם, הדרך לשם היא "מסע דרך מדבר", דרך רצופת מכשולים ותלאות. במדבר על העם להתגבש, להרגיש את האדמה, את המשקע, ולפתח תודעה ארצית חדשה, סביבה שבה יכולה תודעה זאת להרגיש בבית ולפתח עצמיות. כך גם

כשנפתחה אורות הילדות

נמלטו הסוסים,

והבנתי שזה הכיוון הנכון.

בתחילה לא היה בכוחי לרוץ כמותם,

ולא יכולתי שלא להביט לאחור.

(ישראל בר כוכב)

במסעו המרתק של הילד בבית הספר היסודי, החל מהחלפת השיניים סביב גיל שבע ועד ההבשלה המיניית בגיל ארבע-עשרה, הוא עובר כמה וכמה שלבי התפתחות. בכיתות הנמוכות, עד גיל תשע, הוא מחובר עדיין לסובב אותו, ותחושת "האני" המתהווה מעורבת בחזקה עם תחושת הסביבה. בין גיל תשע לעשר מצויה נקודת מפנה חשובה. בנקודת זמן זו מופיע עבור הילד ההבדל בין העולם ובין "האני". זהו משבר מסוים, המפריד בין שלוש השנים הראשונות בבית הספר לאלה שעדיין יבואו. תהליך ההפרדה הזה מעמיק לאורך השנים עד גיל 12, שבו צומחת התובנה.

כיתה ד' וכיתה ה' שאחריה מהוות את לב הילדות המאוחרת. עתה מסתכלים הילדים על המציאות בעמדה גבוהה יותר מבחינת מודעות ה"אני" שלהם. מכאן אין דרך חזרה לילדות המוקדמת. נחוצה טלטלה, ויחד עמה אומץ וחוזק לצאת לדרך חדשה מבלי לדעת לאן היא מובילה.

יחד עם תמונת העולם החיצונית מתחיל הילד לבנות גם תמונת עולם פנימית. כשם שישנם חפצים ופעולות שם בחוץ (עצים, הרים, עונות שנה וכו'), ישנם גם "חפצים" ופעולות כאן בפנים (מחשבות, רגשות, רצונות). מתחיל להתהוות "אני", היוצר עבור הילד לא